

Tek tada poznavanje i prikazivanje toga jezika postaje punovrijedno i potpuno. Stoga je tek takvo prihvatljivo. I u tom smislu hrvatski književni jezik vodi zajedništvu. Pa je i to bitan smisao nastojanja oko njegove kulture, kojoj je posvećen ovaj časopis.

S a ž e t a k

Radoslav Katičić, Sveučilište u Beču
UDK 853:808 62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 5. studenoga 1987.

About the Croatian Literary Language

The full meaning of the term Croatian Literary Language (hrvatski književni jezik) is here expounded and a series of its implications examined. It is shown that in the discourse on Serbo-Croatian the simple ethnic denominations of the language are necessary as well as the compound one in order to describe the linguistic reality.

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ I KNJIŽEVNI JEZIK U HRVATA*

Radoslav Katičić

Poznato je i često se čuje da je Vuk Stefanović Karadžić, veliki reformator književnoga jezika u Srba, odigrao važnu ulogu i pri standardizaciji hrvatskoga književnog jezika. Međutim, predodžbe o tome kako je i kada on izvršio taj utjecaj nisu baš jasne ni točne. Da bi se u razumijevanju tih pitanja postigao ozbiljniji napredak potrebna su temeljna istraživanja. Ovaj će prilog samo načeti taj predmet. Interpretacija vrela ostat će nužno nepotpuna. Ipak je svaki korak prema dubljem razumijevanju značenja što ga Karadžićovo djelo ima za književni jezik u Hrvata, za njegov razvoj i njegovu standardizaciju, dovoljno važan da se makar i letimično ovdje njime pozabavimo.

Osobni odnosi Karadžićevi s njegovim hrvatskim suvremenicima predmet su posebnoga poglavlja svake monografije o toj jedinstvenoj osobi srpske kulturne povijesti, predmet su posebnoga priloga u zborniku posvećenom njegovu životu i djelu.¹ Jako je stoga potrebno naglasiti da to nije predmet ovoga razmatranja. Nećemo se ovdje baviti Karadžićevim dotirima s Hrvatima, dotirima koji su bili česti i većinom srdačni, pa čak i topli, niti velikom cijenom u kojoj su ga držali Hrvati, nego utjecajem što su ga njegove misli, njegova gramatika, njegov rječnik, njegove zbirke usmene književnosti, njegovi prijevodi i njegovi spisi izvršili na proces novoštokavske jezične standardizacije u Hrvata.

*Ovo je hrvatska verzija referata pisanog francuski za kolokvij o Vuku Karadžiću 5. i 6. listopada 1987. na Sveučilištu Pariz IV (Sorbonni).

¹ Vidi Lj. Stojanović, *Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića*, Beograd - Zemun, 1924, 678-691; M. Popović, *Vuk Stef. Karadžić*, Beograd, 1964, 326-328; M. Živančević, *Vukovi prijatelji ilirci*, Vukov zbornik, Beograd, 1966, 229-259; V. Novak, *Vuk i Hrvati*, Beograd, 1967.

Književni rad Vuka Stefanovića Karadžića počinje godine 1814. Važnost toga rada znatno je narasla kad se 1818. pojavio njegov rječnik, a dostigla je vrhunac sa zbirkom narodnih pjesama 1823–1833. Taj rad i velik ugled koji je bio stekao u Evropi zapazili su dakako i hrvatski intelektualci, koji su u to doba već bili zahvaćeni strujanjima što su se slijevala u ilirski pokret i narodni preporod.²

Otkako se 1835. taj pokret bio izrazio i konstituirao, Karadžićeva su se djela duboko doimala preporodnih djelatnika i nadahnjivala ih u njihovim nastojanjima. Ali što se tiče razvoja književnoga jezika, njihova su shvaćanja bila dosta različita od Karadžićevih. Oni nisu gledali na taj razvoj u sklopu radikalne reforme srpskoga književnog jezika i stajali su sasvim izvan sukoba koji je ona izazivala u srpskoj kulturnoj sredini. Tip književnoga jezika koji je Karadžić uvodio u srpsku književnost bio je njima dobro poznat i odavno već u uporabi kod ilirskih književnika. S njihova se gledišta jasno pokazivalo da je uvođenje toga jezika revolucionarna novina samo za srpsku književnost. Samo za Srbe je to mogao biti početak novoga razdoblja. S gledišta hrvatske sredine Karadžićeva se djelatnost pokazivala prije kao dojmjljiva aktualizacija duge tradicije ilirskoga književnoga jezika, kao ohrabrujuće svjedočanstvo njezine suvremene životnosti, kao očit primjer kolik ugled ona može steći u svijetu i, napokon, kao odlučno približavanje srpskoga književnoga jezika njihovim vlastitim književnim strujanjima. Gledana s te strane, Karadžićeva su se djela pokazivala kao osobito vrijedni i ugledni uzorci ilirskoga književnog jezika koji su nastavljali njegovu stoljetnu tradiciju. On je kao reformator srpskoga književnog jezika istodobno znatno proširivao područje na kojem se upotrebljavao književni jezik ilirski. Tek Karadžićevom reformom postajala je srpska književnost doista ilirskom.

Takvo je shvaćanje dolazilo do izražaja već od prvih dodira Karadžićevih s hrvatskim intelektualcima. Gramatičar Ignjat Alojzije Brlić pisao mu je 1825. još prije nego ga je osobno upoznao:

*... istina, da ste Vi narodu serbskomu pisali, a ja Slavoncem pišem, ali mislim da se ipak razumiemo, i da na sverhi o jednoj i istoj stvari bavimo se, i jedan jezik obrađujemo, s tom razlikom, da Vi u Vašem narodu prvi bili jeste, koji ste se usudili (što pravo i jest) s čistim materinskim jezikom pisati. . .*³

Medu hrvatskim gramatičarima ilirskoga razdoblja niti jedan nije bio Karadžiću bliži od Brlića. Moglo bi se gotovo reći da mu je bio pristaša. A ipak je odmah razabrao bitnu razliku koja je postojala između njihova rada. On sam je nastavljao tradiciju književnoga jezika dok je Karadžić bio u svojem narodu prvi koji je tom jeziku, pa neka to i jest bio isti jezik, davao status književnoga jezika i bavio se njime kao gramatičar. U tih nekoliko riječi rečeno je sve. Njihovi pogledi o tome kako taj književni jezik treba razvijati bili su gotovo sasvim jednaki. Ipak to nije smetalo Brliću da uoči i izrazi razliku između svojega položaja i Karadžićeva, toliko mu je bila očita i važna.

Životopis Ljudevita Gaja pokazuje da se on, što se tiče književnoga jezika, nalazio prema Karadžiću u sasvim istom položaju. U svojem „Vjekopisnom nacrtku” piše da je još u gimnaziji susret s Kačićem bio odlučan za njegov odnos prema ilirskom jeziku: *pročitav „Razgovor ugodni” Kačićev, dokućih slast i dostojanstvo ilirskoga jezika.*⁴

² Usp. Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1978, 99–191.

³ *Vukova prepiska*, Beograd, 1910, V, 79–80.

⁴ V. Gaj, *Knjižnica Gajeva*, Zagreb, 1975, XXIII.

Poslije, na sveučilištu, bio mu je susret s Karadžićevim zbirkami doživljaj najviše jezične vrijednosti: *čitah narodne pjesme srbske, po Vuku na sviet izdane, te dokućih i osjetih neprecjenost njihovu*.⁵ Gaju je Karadžić, što se tiče ilirskoga jezika, bio potvrda i aktualizacija Kačića, a ne otkriće nečega novoga i nepoznatoga. Polet preporodnoga pokreta nije imao primjera u prošlosti. Sasvim je drukčije, međutim, bilo s jezikom kojemu je taj pokret davao životnu snagu kakvu prije nije imao.

Gaj je poslije, godine 1848, kao urednik ilirskih novina u jednom osvrtu ocijenio djelo Vuka Stefanovića Karadžića. On tamo piše:

*G. Vuk je glavni reprezentant serbske ove staze i u obće narodne književnosti; on je svojim izverstnim slovarom i sбирkom narodnih pjesamah u tuđinacah štovanje našega narodnoga duha probudio, a u najnovije vrijeme prevodom Novoga Zavjeta narodu svomu neprocjenjen izvor mudrosti i krjeposti odcjepio; on je za Dositejem prvi pravu narodnu književnost kod Serbaljah zametnuo i od 30 godinah neumorno hranio i resio; on nam serbsku braću približio i time nam toli potrebito jedinstvo u literaturi unapriedio.*⁶

Ilirsko shvaćanje o Karadžiću i o njegovoj reformi srpskoga književnog jezika izraženo je u tim recima potpuno i točno.

U vrijeme punoga razmaha ilirskoga pokreta njegov glavni i autoritativni gramatičar Vjekoslav Babukić nije mislio drukčije. U svojoj prvoj gramatici, objavljenoj 1836, on naravno citira i gramatiku koju je Karadžić dodao prvom izdanju svojega rječnika 1818. U njemačkom prijevodu Jakoba Grimma (1824) ona je već bila stekla evropski glas. Ali Babukić je stavlja u niz ilirskih gramatika, u kojem ispred nje stoje Reljkovićeve (1767) i Lanosovićeve (1778), a za njom slijedi gramatika Brlićeva (1833).⁷ Očito je da Karadžićeva gramatika, koja u povijesti srpskoga književnog jezika označuje odlučan prijelom i početak novoga razdoblja, nije Babukiću nego samo važan prilog gramatičkoj tradiciji koja je i starija i obuhvatnija.

Takvo shvaćanje o tradiciji i vrijednostima hrvatskoga književnog jezika vrlo se jasno pokazuje u tome kako Babukić rješava sporno pitanje padežnih nastavaka u množini. On se oslanja na autoritet pisaca kakvi su Kačić i Katančić suprotstavljajući ga Karadžićevu. Za Babukića on nije imao manje težine.

Za genitiv Babukić citira Katančića: *Davao mi je devet ključev, / Da otvaram devet gradov* (Fruct. auct. 65) et Kačić: *Blagoslov jim (Slavjanom) još ostavi / Marta, Jova i Plutona, / Svojih bogov, koje slavi* (Razg. Beč 1836, 7).⁸ Govoreći o dativu citira i opet Katančića: *Ja moje pėsme dadoh kod / Valpove jurve volarom* (Fruct. auct. 57) i Kačića: *Ode (Agron) protiv Etolom... I sa svom vojskom pridruži Rimljanom... Suprot Etolom i Lacedemonom* (Razg. Beč 1836, 10). Citira i Vitezovića: *Da moram svim lětom / na spomen ostati* (Od. sig. 44). Autoritetu tih pisaca pridružuje još i autoritet Dositeja Obradovića: *Starcem je žao što su ostarili* (Bukv. 16), a odbacuje autoritet Karadžićev. O tome piše ovako:

⁵ Isto tamo, XXIV.

⁶ *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske* od 19. siječnja 1848. Taj urednički tekst nije potpisan.

⁷ *Danica*, 2 (1836), 60.

⁸ *Danica*, 2 (1836), 45.

*U prostom govorenju poměšal se je dvojni broj sa višebrojnikom; tako se n. p. više putah veli u 3., 6., i 7. padežu na ima: jelenima, kolačima, sokolovima, poljima, imenima, se-lima, veslima, što je i G. Vuk Stefanović u svojoj slovnici str. XXXVII. poprimit, met-nuvši pravilna dokončanja pod iznimku. Ali ovo su bludnje, koje nemogu za pravilo služiti. Mi moramo ako ne želimo tumarati po mraku, takova pravila iznajti, koja se sa obćinskim duhom šlavjanskoga jezika sudaraju.*⁹

Za gramatičara Babukića najvažnija je dakle slavenska etimološka pravilnost poduprta autoritativnom tradicijom ilirskoga književnog uzusa i ona je odlučna pri određivanju onoga što se u književnom jeziku ima smatrati ispravnim. Karadžićev jezični model postoji za Babukića samo u tom okviru i u tom se okviru prosuduje.¹⁰ Očito je da za Babukića književni jezik koji on oblikuje opisujući ga ne stoji na kakvoj nagloj prekretnici svoje povijesti. Ni Karadžićeva gramatika za taj njegov ilirski jezik ne predstavlja takvu prekretnicu. Ni njezin autoritet nije nepovrediv pri odabiru jezičnih osobina kojima će se dati prednost u književnoj porabi.

U *Danici ilirskoj*, koja je 1836. objavila prvu Babukićevu gramatiku, spominje se i Karadžićev rječnik u sasvim istom duhu kao i njegova gramatika. U anonimnom prilogu objavljenom 1835. uspoređuju se glavni jezici s obzirom na bogatstvo svojega rječnika. Statistička se metoda pri tome čini se, primjenjivala tendenciozno. Dobiva se naime podatak da „slavo-češki” s 57.000 riječi i „slavo-ilirski” s 83.000 svojim bogatstvom daleko nadmašuju rječnik ostalih jezika. Za „slavo-ilirski” navodi se Stullijev rječnik kao mjerodavan. Pored njega spominju se još ilirski rječnici Karadžićev, Della-Bellin, Voltiggijev, Vrančićev, Mikaljin, Belostenčev, Jambrešićev i Habdelićev. O njima se primjećuje da u njima nedostaju mnoge sasvim obične riječi.¹⁰

Isto je tako Ljudevit Gaj, upućujući poziv čitateljima *Danice* da se pretplate na Mazuranićev i Uzarevićev rječnik, dao pregled ilirske leksikografije. Od hrvatskih rječnika nabraja Vrančićev (1595), Mikaljin (1649), Habdelićev (1670), Vitezovićev (1698, u rukopisu), Della-Bellin (1728), Belostenčev (1740), Jambrešićev (1742), Voltiggijev (1803), Stullijev (1807), Fröhlichov, Richterov i Ballamannov (1841). Od srpskih rječnika spominje onaj objavljen kod Kurzbecka u Beču (1791) i rječnik Vuka Stefanovića Karadžića (1818). Dodaje da su rječnici Stullijev i Karadžićev najbolji od svih.¹¹

Nema dvojbe da i Gaj ima pred očima staru tradiciju ilirskoga književnog jezika i njegove leksikografije. U taj okvir on, s velikim poštovanjem, smješta Karadžićev rječnik. Perspektiva iz koje on gleda na nj sasvim je drukčije od one u kojoj se taj rječnik pokazuje s gledišta srpskoga razvoja. Iz njegova gledišta to nije apsolutan početak, nulta točka što tek stvara tradiciju novoga književnoga jezika.

Bogoslav Šulek, filolog kasnijega ilirskog razdoblja čija je važnost za jezičnu standardizaciju u Hrvata dobro poznata, pišući o grafijski slogotvornoga *r* pokazuje da se za njega stav prema kontinuitetu i tradiciji ilirskoga književnog jezika i prema Karadžićevu jezičnom modelu u okviru te tradicije ni u čemu nije promijenio. On piše u *Danici* godine 1846:

⁹ *Danica*, 2 (1836), 45.

¹⁰ *Danica*, 1 (1835), 290.

¹¹ *Danica*, 7 (1841), 58.

*Povorku ovu spisateljah pišućih a (tj. ar za slogotvorno r) zaglaviti ću slavnim Dubrovnikom, kolčevkom ilirske književnosti. Držić, Ranjina, Gundulić, Palmotić, Đorđić, Čubranović, Zuzzeri, Delabella, Stulli, ovi stupovi ilirske literature, koje do sada nismo ni dostigli, a kamo li pretekli, pisali su svi a.*¹²

Nije mogao reći jasnije. Lijepo se vidi kako je živa bila za njega i za njegovu hrvatsku sredinu tradicija književnoga jezika. Vidi se također gdje je za njega bio najviši autoritet u pitanjima književnojezičnih vrijednosti. Sve je to nespojivo s temeljnim shvaćanjima reforme srpskoga književnog jezika.

Ipak, Karadžić je za Šuleka osoba neobično važna što se tiče zacrtanoga razvoja ilirskoga književnog jezika. Pri tome misli naročito na uključivanje Srba u tradiciju i razvoj toga književnog jezika. On zaključuje svoj članak ovim riječima:

*Važne su u tom obziru reči Vuka Karadžića: „Mi svi valja da se trudimo dotle, da dođeramo, da nam jezik u knjigama bude tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od Latinskih slova Slavenskimi, a od Slavenskih Latinskimi, pak ćemo onda (i samo onda) biti jedan narod i imati jednu književnost”.*¹³

U tom je smislu Karadžić za Šuleka silno važan. Za Šuleka, međutim, nije bilo dvojbe o tome da su vrijednosti što su pohranjene u stoljetnoj tradiciji ilirskoga književnog jezika ostale do njegova vremena više od svakoga suvremenoga stvaranja, uključujući tu, dakako, i stvaranje Karadžićevo.

Također godine 1846. neki je anonim, koji se potpisao siglom *L*, prikazao u *Danici* talijanski prijevod Babukićeve gramatike (Zadar, 1846). Smješta je u tradiciju ilirskih gramatika i prikazuje tu tradiciju doista iscrpno. Ona u njega, sasvim ispravno, počinje s Kašićem kao prvim osnivačem:

Otac Bartul Kašić Pažanin podao je na svjetlo u Rimu god. 1604 svoja uvježbanja svrhu slavjanskog jezika latinski, i bi doisto prvi, koi bez ikakva vodca sakupi, razredi i utemelji lepi broj prudnih pismenstvenih načinah. Na stupaje po njem bilježene upravili su se mnogi drugi, ali među ovimi uzdrži prvo mjesto otac A. Della-Bella svojimi slovnici naučenji.

Poslije ekskurza o prvim latinskim gramatikama pisanim hrvatskim jezikom anonim nastavlja niz gramatika ilirskoga jezika. Spominje Jurinijevu i Santinijevu (1793) i Starčevićevu (1812). A onda piše:

Ali sve do sada spomenute slovnice, ili nekim djelom postale su zaboravne, ili su od male čene kod spisateljah jugoslavjanskih, premda ima i ovdč a navlasito u zadnjih i tražiti se more ne malo zlata amo tamo razsijana. Radi česa otac pobožnih učionica F. Apendini videći takovu nemarljivost, za probuditi Jugoslavjane na učenje domorodnog jezika svetom odlukom složi slovnicu, koja je ne malo debela, i poda ju na svjetlo u Dubrovniku godine 1828, tiskom Martikinia. Nu za reć istinu, premda ovo djelo bi od velike prudnosti do sada, uzdrži u sebi ne mali broj betegah. Zato prikazala se je to veća jaka potreba od djela, koje izhodeći iz pera izvrstna uma, moglo bi postati obćenito kod jugoslavjanske književnosti. I toga posla primio se je najprije svih slavni Vuk Stefanović, i za njim

¹² *Danica*, 12 (1846), 114.

¹³ Na nav. mj.

izvrstni I. Berlić, nu dĉelo prvog jest od male prudnosti, zašto upisano srbskim pismeni, koje svaki kod nas nepoznaje; a dĉelo drugoga sloĉeno je starim pravopisom, koi premda bi nĉkoliko izpravljen, ništa nemanje ne zadovolji svakoga. – Za nadomĉeriti takvu obćinsku korist, ustao je tu skoro jedan izvrstni ilirski um, gosp. Viekoslav Babukić, koi, sluĉeći se s trudom predašnjih spisateljah, nadodavši prem dugo svoje ućenje i svoja duboka izkušenja, iskao je hitrotvorno sagraditi i postaviti obćenite načine i temelje ilirskog jezika tako, da je u kratko mogao prikazati nastojećim na naućenje upravu.¹⁴

Nedvojbena autoritet toga gramatičkoga djela zasnovan je, po anonimovu mišljenju, na pohvalnoj ocjeni vrhunskoga slavenskoga znalca:

*Glasoviti dr. Pavao Josip Šafarik mogao je u prvom sastavku ĉeskog Museuma god. 1837 na str. 125–127 jako hvaliti ovo dĉelo Babukićevo, a pravosuđe takva knjiĉevnika nadhodi kojemu drago potresanje.*¹⁵

Jasno je da se takvo gledanje na povijest ilirske gramatike, a ono implicira i povijest ilirskoga knjiĉevnog jezika, ne podudara sa shvaćanjima Vuka Stefanovića Karadžića o srpskom knjiĉevnom jeziku, njegovoj povijesti, njegovu razvoju i o ulozi koje je njegovo djelo igralo u njemu, utemeljujući sasvim novo razdoblje. Ta Karadžićeva shvaćanja podudaraju se međutim potpuno s onim što se u Srba tada doista događalo s knjiĉevnim jezikom. U Hrvata je razvoj bio drukćiji. I u njem je Karadžićevo djelo bilo važno, ali ono tu ulazi u sasvim drukćiji okvir. Kada se, s pravom, govori o dubokom utjecaju što ga je Karadžić izvršio na njemu suvremen razvoj knjiĉevnoga jezika u Hrvata, treba uvijek imati na umu da je to drugi utjecaj, razliĉit od onoga koji je izvršio, nadmoćno i isključivo, na razvoj knjiĉevnoga jezika u Srba.

I kad su se htjeli poistovjećivati s razvojem srpskoga knjiĉevnog jezika, Hrvati ne mogu sakriti da mu ne pripadaju. Svjedok je tomu Ivan Kukuljević Sakeinski. On je 1866, bilo mu je tada pedeset godina, htio objasniti mladima što je za njegov ilirski naraštaj znaćila srpska knjiĉevnost, osobito što se tiće štokavskoga knjiĉevnog jezika, i koliko oni duguju srpskim piscima, pa je napisao:

*Ti znaš, što mi stariji knjiĉevnici o Srbima mislimo, nu ako ih i radi njihovog suvišnog fanatizma za špecićno srbstvo korimo, jer smo osviedoćeni, da niti srbstvo niti hrvatstvo, samo po sebi nikad ništa velikoga stvoriti neće, to moramo ipak priznati, da smo se mi, osobito stariji knjiĉevnici, sa srpskom knjigom, te duhom i smierom, kojim je pošla bila srpska knjiĉevnost, počamši od Obradovića, Davidovića i Karadžića, veoma mnogo okoristili. – Poglavitno imamo mi kajkavski Hrvati, osim starim našim, ali veoma riedkim i malo komu pristupnim knjigam hrvatskim, jeziku srbskoga naroda i njegovih boljih pisacah naš napredak u jeziku blagodariti.*¹⁶

Tomu je lako povjerovati. Kukuljević i njegov naraštaj dugovali su mnogo srpskim piscima za to što su ovladali štokavskim pisanjem. Ali time što je skupa uzeo u usta Obradovića, Davidovića i Karadžića Kukuljević je pokazao da mu je Karadžićeva jezićna

¹⁴ *Danica*, 12 (1846), 121–122.

¹⁵ *Danica*, 12 (1846), 122.

¹⁶ *Narodne novine*, 1866. Navedeno prema J. Šidak, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb, 1981, 312. bilj. 77.

reforma ostala potpuno tuda i s njome temelj novoštokavske jezične standardizacije u Srba. Karadžićev jezični model odbijao je naime odlučno Obradovićev uzus, a još više, dakako, Davidovićev. Kukuljević je bio duboko zahvalan za sve ono što je naučio od Karadžića, ali, a da možda i sam to nije znao, nije bio njegov sljedbenik. Pokazuje to i jezik njegova književnoga djela. On nije slijedio smjer koji je Karadžić zacrtao za srpsku jezičnu standardizaciju.

Kada je godine 1878. o Karadžićevoj stogodišnjici, Kukuljević napisao:

*Vuk je nama Srbom i Hrvatom stvorio jedan književni jezik, i dao prvi pravac kojim valja da udarimo na polju skupne naše književnosti. Vuk je želio da nam bude budućnost jedna, kao što nam je jedan jezik, ista krv, isti običaji, iste pjesme, a jedno i zemljište na kom naš narod živi,*¹⁷

onda je mislio na zajedništvo književnoga jezika Srba i Hrvata kao na ono što je Karadžić stvorio, a ne na sam jezik, jer je Karadžić odlučno približio književni jezik Srba hrvatskomu.

Tronut o Karadžićevoj stogodišnjici, Kukuljević se nije sasvim precizno izrazio o „stvaranju jezika” niti o Karadžićevu nacrtu za budući razvoj. Karadžić, naime, nije radio za zajedničku budućnost Srba i svih Hrvata, nego samo Srba i Hrvata štokavaca, koje je on smatrao Srbima katolicima. Što se tiče jezičnoga i kulturnog jedinstva Srba, kako ih je on shvaćao, i ostatka Hrvata imao je svoje pridržaje. Tolerirao je, međutim, ilirska shvaćanja, kao što su ona koja je izricao Kukuljević, i nije im javno protuslovio.

U tom smislu treba razumjeti i dokumenat potpisan 1950. u Beču. Potpisnici su mu Vuk Stefanović Karadžić, njegov učenik Đuro Daničić, glasoviti slovenski filolog Franc Miklošič i veliki hrvatski pisci Ivan Kukuljević Sackinski, Ivan Mažuranić i Dimitrija Demeter s još dva manje znatna: Vinkom Pacelom i Stjepanom Pejakovićem. To je glasoviti „Bečki dogovor”, koji se često spominje, osobito u tekstovima koji se bave suvremenim srpskohrvatskim jezikom. Gledamo li na vrela, valja utvrditi da je taj zaključak, uz koji su prisutni jednoglasno pristali, bio neslužben i neformalan, zapravo samo načelna izjava, i da nije imao izravnih i konkretnih rezultata. Može se reći da potpisnici nisu bili svjesni kakvu će se povijesnu važnost jednom neki osjetiti ponukani da pridadnu njihovu činu.¹⁸

Htjelo se koraknuti u smjeru standardiziranoga književnog jezika koji će biti u porabi na čitavom području slavenskoga jezika što se osjećao kao svoj. To je izrazila jednoglasnost izjave koja se prikazuje kao dogovor. Karadžić i Daničić nisu inzistirali na svojem shvaćanju o području i imenu toga jezika i naroda koji ga je govorio. A ilirski sudionici bili su spremni prihvatiti neke detalje jezične standardizacije za koje se zauzimao Karadžić, a odbijala ih je Babukićeva škola, koja, uostalom, među njima nije imala svojega predstavnika. Karadžić je otprio pozivanje na autoritet dubrovačkih pisaca. U svemu tekstu razabire se mnogo dobre volje, mnogo snošljivosti, ali u bitnom se odnos između Ka-

¹⁷ Navedeno prema Živančević, nav. dj., 236.

¹⁸ Novak, nav. dj., 280, piše o tome: *Sastanku su prisustvovali osmorica Jugoslavena na tada još možda i nedovoljno osećanom istoriskom poslu*. P. Budmani, *Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835 godine*, Rad JAZU, 80, Zagreb, 1885, 174 i 177, zove dokument potpisan u Beču *objava i izjava*. Čini se da još nije znao da će se ona jednom prikazivati kao *dogovor* i uzimati kao povijesni temelj srpskohrvatskoga književnog jezika.

radžičeve reforme srpskoga književnog jezika i književnojezičnoga razvoja koji je nosio hrvatski ilirski pokret nije ni u čemu promijenio. Previše je pridržava ostalo neizrečeno na obje strane, a da bi taj čin mogao djelotvorno utjecati na jezičnu standardizaciju što je upravo tada bila na dnevnom redu i kod Hrvata i kod Srba.

Tek u drugoj polovici prošloga stoljeća javila se promjena u shvaćanjima. Osjetila se prvo sa strane s koje se ne bi očekivala. O smrti Karadžičevoju je *Danica ilirska*, obustavljena i obnovljena već po drugi put, objavila nekrolog potpisan pseudonimom Bratoljub. Pisac je bio Velimir Gaj, sin Ljudevitov. Oejenjujući Karadžičevo značenje za književni jezik Hrvata smatra ga temeljnim i prikazuje Ljudevita Gaja kao Karadžičeva sljedbenika koji je Hrvatima prenio njegovu osnovu književnoga jezika. U njega čitamo:

*Oduživši se tako poniešto Vuku Karadžiću i slavnoj uspomeni njegovoj, valja da se napose kao latinski južno Slavjani, kao Hervati, odužimo i onomu mužu, koi nam je dao Vuka u ruke; onomu mužu, koi nas je naučio, da možemo razumjeti Vuka, te tako cerpiti odmah iz najbujnijega izvora božanstvene slasti narodnoga jezika našega. A taj je muž – mislimo da je suviše da ga imenujem, g. dr Lj. Gaj. Zato ako smo i kazali, da je dr Lj. Gaj nasljednik Vukov, to smo mislili samo glede jezika: u tome je Vuk prvi, pa tko nije sliedio njega, zlo je prošlo ... Zasluge Gajeve su za nas Hervate neposredne, a Vukove su posredne: jer mi bez Gaja teško da bismo i znali što za Vuka, kao što neznasmo prije Gaja ...*¹⁹

Rasudujući dosljedno, autor dolazi do toga da slavi Karadžića kao utemeljitelja novije književnosti ne samo Srba nego i Hrvata i kao učitelja svih njihovih književnika:

*Uza sve to svaki će čitatelj viditi, da je i dr Ljudevit Gaj, premda su mu zasluge za književnost našu nenadmašne, ipak samo sljedbenik Vukov. Ta on je na temelju Vukova rada, po-dao nam zapadnim Jugoslavjanom Vukov čisti narodni jezik i sjedinio nas tako nerazdruživo sa serbskom našom braćom. Mi dakle ponavljamo početnu izreku našu: Vuk je početnik novije književnosti naše i učitelj svih književnikah naših.*²⁰

To shvaćanje, a ono se često susreće u novijim spisima o povijesti srpskohrvatskoga književnoga jezika, ne nalazi potvrde u vrelima iz onoga vremena. U doba o kojem se radi Ljudevit je Gaj, kako se ovdje pokazalo, izrazio sasvim drukčija shvaćanja o tim pitanjima, usp. navode na početku članka. Primjedba koju je kao urednik *Danice* dodao nekrologu kao od redakcije, u kojoj kaže da je primljen i uvršten u njegovoj odsutnosti, ostaje više-značna. Ne znamo da li je Gaj njome izrazio svoje neslaganje ili je samo htio pokazati svoju skromnost. Kako to bilo, sigurno je da čitajući Bratoljubove retke doživljujemo kako se stvara mit koji će igrati važnu ulogu u ideologiji književnoga jezika što će se nazivati srpskohrvatskim, i koji će zamagliti pogled na njegovu povijesnu zbilju.

Za devetnaest godina postao je to već nauk koji se proglašavao na sjednici Filološko-historijskoga razreda Jugoslavenske akademije u Zagrebu. U govoru što ga je 17. studenoga 1883. upravo godinu dana poslije smrti Đure Daničića, održao pred Razredom Armin Pavić, prvi profesor suvremenoga hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zagrebu i redovni član Akademije, rekao je odmah na početku ovo:

¹⁹ *Danica*, 1864, br. 7, 68.

²⁰ *Danica*, 1864, br. 7, 52.

*O Daničićevo ime vezana je čitava istorija postanja našega književnoga jezika hrvatskoga ili srpskoga, kojemu je Vuk Karadžić udario temelje, a pokojnik ga je dogradio.*²¹

Prije nego se počeo baviti pokojnikom Pavić je u vrlo potpunom nacrtu dao prikaz života i djela Vuka Stefanovića Karadžića. Ocjenjujući njegove zasluge Pavić dolazi do zaključka koji izriče sasvim lakonski:

*Najglavnija zasluga Vukova je ona oko jezika. O istoriju Vukova rada vezan je najveći dio istorije današnjega književnoga jezika Hrvata i Srba.*²²

U tome je implicirano shvaćanje da su Ljudevit Gaj i hrvatski ilirci bili Karadžićevi sljedbenici.

U to je doba u hrvatskoj filologiji nastupila škola Karadžićevih sljedbenika. Daničićev boravak u Zagrebu i njegov rad u Akademiji imali su pri tome veliko značenje. Njegov učenik Tomo Maretić napisao je 1884:

*Da me tko zapita, što ja držim najvećim svojim dobitkom od svega svojega truda, kojim se trudim već dosta godina oko filologije, ja bih svakomu odgovorio, da držim najvećim i najljepšim dobitkom to, što je u meni utvrđeno i svaki dan sve jače utvrđuje neograničeno štovanje Vukova rada; njegovu kritičnost u izdavanju narodnoga blaga, njegov stil i jezik, njegovu oštroumnost i fini takt u svim jezičnim pitanjima – sve to ja toliko cijenim, koliko je samo moguće cijeniti ikoje ljudsko djelo.*²³

Jedna primjedba Pere Budmanija godine 1885. manje je osjećajna i jasnije uključuje novo načelo jezične standardizacije u hrvatskoj književnosti: *na žalost nam treba pripoznati da prije Vuka nemamo jednoga posve pouzdana pisca.*²⁴

Dozrelo je bilo vrijeme da se dovrši standardizacija književnoga jezika u Hrvata. Pitanja što su tu još bila otvorena riješena su tada odlučno i dosljedno prema Karadžićevu jezičnom modelu. Tri su knjige pri tome izvršile odlučan utjecaj: pravopis Ivana Broza (1892), gramatika Tomislava Maretića (1899) i rječnik Ivana Broza i Franje Ivekovića (1901). U tom je razdoblju Karadžić, tridesetak godina poslije svoje smrti i sasvim izvan konteksta „rata za srpski jezik i književnost“, odigrao odlučnu ulogu pri završnoj fazi standardizacije hrvatskoga književnog jezika.²⁵ Tada je on za hrvatske filologe postao najviši autoritet. Dovoljno je baciti pogled na predgovor koji je Maretić dao svojoj gramatici pa da se vidi kako je Karadžić za njega bio alfa i omega u određivanju ispravnoga jezika. Takav stav, zasnovan na načelu koji je izrazio već Budmani, nespojiv je s ilirskim shvaćanjima o književnom jeziku. Braneći se u povlačenju, posljednji veliki predstavnik ilirske filološke tradicije Adolf Veber Tkalčević piše još 1879:

*Naš književni jezik nije prihvatio načela, da je samo ono hrvatski dobro, što je u Vuku.*²⁶

²¹ A. Pavić, *Đuro Daničić umro 17. studenoga 1882*, Rad JAZU, 77, Zagreb, 1885, 127.

²² Pavić, nav. dj., 134.

²³ T. Maretić, *Filologičko iverje*, Vienac, 1884, 509–510.

²⁴ Budmani, nav. dj., 184.

²⁵ Usp. Z. Vince, *Zaokret u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća*, Croatica, 4, Zagreb, 1975, 131–159; isti, *Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća*, Jezik, 30, Zagreb, 1982, br. 2, 51–57 i 1983, br. 3, 80–85; D. Brozović, *Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Jezik, 33, Zagreb, 1985, 1–15.

²⁶ Djela Adolfa Vebera, 3, Zagreb 1887, 35.

Pod kraj stoljeća došlo je u hrvatskoj filologiji do korjenite promjene mišljenja o tom pitanju. U predgovoru svoje gramatike 1899. Maretić piše:

*Svi ljudi, koji o toj stvari mogu pravo suditi, slažu se u tome, da je Vuk Stefanović Karadžić do danas prvi naš pisac, što se tiče pravilna i dobra jezika, da je on za književni naš jezik ono, što je Ciceron bio i jest za književni latinski jezik.*²⁷

Tim riječima izriče hrvatski filolog svoju bezgraničnu odanost Karadžiću i njegovu standardnojezičnom modelu. Kao vjerni sljedbenik velikoga učitelja on proglašuje narodni jezik kao poklad u kojemu je pohranjena sva jezična izvrsnost. Vjerojatno nije ni primijetio da ga pri tome vlastit izraz odaje kao klasicista. Prihvaćajući bez rezerve Karadžićev jezični model, on je svojim kulturnim mentalitetom ostao čvrsto ukorijenjen u hrvatskoj tradiciji. Njegov je klasicizam tek promijenio predmet i uzor, postao je isključiviji i purističniji. I tako je posredovanjem jednoga hrvatskog ciceronijanizma Vuk Stefanović Karadžić, poslije smrti i potpune pobjede u srpskoj sredini, odigrao svoju ulogu pri dovršavanju novoštokavske jezične standardizacije kod Hrvata, čime se nastavila tradicija što su je utemeljili njihovi humanisti. Od onda se još u hrvatskoj kulturnoj sredini usmena narodna književnost doživljuje kao klasika.

Treba, međutim, uočiti i to da Maretić, koji je u svojem vrlo opsežnom filološkom djelu pokazao malo osjetljivosti za kulturne vrijednosti i stoljetni kontinuitet hrvatskoga književnog jezika, ipak nije propustio da se u svojoj gramatici pozove na tradiciju starije pisane književnosti da bi bolje legitimirao književni jezik na novoštokavskoj osnovi kojega je gramatiku podastirao javnosti:

*Osim geografske svoje prostranosti i mnoštva naroda ima štokavsko narječje prvenstvo pred ostalima još i u tome, što je umjetna književnost, koja je u njemu prošavšijeh vjekova napisata, svojim obiljem i vrijednošću mnogo znatnija i od čakavske i od kajkavske stare književnosti (a torlačke umjetne književnosti nikad nije ni bilo).*²⁸

Koliko god te riječi bile škrte, ipak pokazuju nedvojbeno da se ni Maretić, bar u načelu, nije izdvojio iz kontinuiteta i tradicije štokavskoga književnog jezika u Hrvata.

O kontinuitetu u završnoj fazi standardizacije hrvatskoga književnog jezika može i pisac ovih redova izreći svoje osobno svjedočanstvo. U djetinjstvu i mladosti poznavao je u Zagrebu osobe koje su bile učenici u doba kad su u jezičnoj standardizaciji još prevladavala načela ilirskih gramatičara. Vidio je čak školske bilježnice nekih od njih s rogatim i starim množinskim nastavcima. Čuo ih je kako kažu *njetko, nješto, njekako, nekada* kada im je govor postajao služben i svečan. I zna iz njihovih slučajnih primjedaba da nisu imali osjećaj da bi se za njihova života bio uveo nov književni jezik. Za njih je postojao potpun kontinuitet književnoga jezika od druge polovice 19. stoljeća do prve polovice 20. Tuzili su se samo na filologe. Govorili su da su oni postali zahtjevniji i stroži, da su se odalečili od jezične stvarnosti, postali netrpeljiviji prema postojećem jezičnom uzusu ne-

²⁷ T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, str. I-II. Usp. još i pristup na str. 5: *Za to se na području središnjega ili književnoga narječja često nalazi štorča u jednom svaki ovako u drugom onako, a ima i proga, da se na svemu ili gotovo po svemu poslužiti rečenoga narječja govori štogod i ovako i onako. Vira se, što treba raditi u takvim slučajevima, što treba, što li ne treba uzimati u književni jezik. Najeto odgovora na to pitanje pogledajmo malo, što je u takvim slučajevima radio Vuk Stefanović Karadžić, o kojem je kazano u predgovoru što treba.*

²⁸ Maretić, nav. dj., 4.

go je to bilo u staro vrijeme, kada su vrhunski hrvatski filolozi još bili integrirani u svoju kulturnu sredinu. Priznavala se silna učenost tih novih filologa, ali se zadržavala i pomalo ironična rezerva prema onim njihovim zahtjevima koji su prelazili granice jezične normalnosti, kako se ona osjećala. Preko te granice nisu bili spremni da slijede te čudake, što su koji put bili tako nerazumni. Filolozi Maretičeve škole svojim su se nesnošljivim ciceronijanzmom bili duboko otudili od obrazovane i kulturne sredine.

Koliko god ove primjedbe moraju ostati nepotpune, one po našem mišljenju pokazuju dovoljno jasno koliko je velika važnost Vuka Stefanovića Karadžića za razvoj hrvatskoga književnog jezika. Iz njih se razabire i to da je uloga koju je on u tom sklopu odigrao bila jedna u prvoj polovici 19. stoljeća, a sasvim druga pred njegov kraj. Vidi se da se ta uloga može valjano razumjeti i prikazati samo ako se smjesti u vlastitu povijest hrvatskoga književnoga jezika i kada se ta povijest ne miješa i ne poistovjećuje s povijesti srpskoga književnog jezika, u kojoj je Karadžićeva uloga još znatnija, pa čak i temeljna. Bila je u njoj svakako bitno drukčija.

Osoba Vuka Stefanovića Karadžića, njegovo djelo i njegov utjecaj osobito su važan i zanimljiv predmet proučavanja. Tu se na živom primjeru spoznaje kako se povijest hrvatskoga književnoga jezika ne može odvojiti od povijesti srpskoga. Pokazuje se, međutim, i to da te dvije povijesti treba uvijek razlikovati, ako se hoće razumjeti. Treba ih razlikovati i tamo gdje su najuže povezane

S a ž e t a k

Radoslav Katičić, Sveučilište u Beču

UDK 808.62:800.853 (091), izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 13. listopada 1987.

V. S. Karadžić and the Croatian Literary Language

The author presents the place that V. S. Karadžić had in the history of the Croatian literary language. Being the reformer of the Serbian literary language, V. S. Karadžić influenced the standardization of the Croatian literary language, but he was only one among several scholars, some of whom contributed to it much earlier and much more than he did.

IZ BLISKE PROŠLOSTI NAŠEGA JEZIKA (II)

Stjepan Babić

Prikazujući u prošlom broju Jezika marksistička gledišta o hrvatskom i srpskom književnom jeziku u neposrednoj prošlosti, nisam spomenuo predgovor Hrvatske naklade u knjizi Ive Frola *Kako ćeš pravilno pisati* jer je odlomak toga predgovora već objavljen u Jeziku¹ pa sam smatrao da je to gledište već poznato. Međutim listajući časopis Izraz našao sam na oglas kojim Hrvatska naklada oglašava Frolovu knjigu u kojem se izričito spominje hrvatski književni jezik, a zatim i članak koji opravdava taj naziv. Kako je i jedno i drugo zanimljivo u prikazu marksističkih misli o hrvatskom i srpskom književnom jeziku,

¹ Lingvističko određenje hrvatskoga književnog jezika. Jezik, XVIII, str. 129. i 130.